۱۹۵-۲۱۳

راهکارهای مداخله‌ای مبتنی بر مدارس برای جلوگیری از آسیبهای مواجهه با پورنوگرافی در اینترنت در بین نوجوانان: یک تحقیق کیفی

◉ دکتر فریده خلج‌آبادی فراهانی[1]

چکیده: با توجه به گسترش دسترسی به اینترنت و فضای مجازی، نوجوانان بیش از پیش با محتوای جنسی نامتعارف یا پورنوگرافی در اینترنت مواجه‌اند که این امر موجب نگرانی والدین و مسئولان آموزشی و فرهنگی شده است، درحالی‌که هیچ مداخله جدی و عملی برای پیشگیری از آسیبهای مرتبط در کشور به‌ویژه در مدارس وجود ندارد. هدف این پژوهش، کشف دیدگاه و تفاسیر نوجوانان از راهکارهای بالقوه مبتنی بر مدارس برای پیشگیری از آسیب‌پذیری نوجوانان در رویارویی با محتوای نامتعارف جنسی در اینترنت بوده است. از این رو پژوهشی کیفی با رویکرد تفسیری و برساخت‌گرایانه انجام شده است. به همین منظور ۵۴ مصاحبه عمیق با دختران و پسران ۱۸-۱۵ ساله در شهر تهران در سال ۱۳۹۵ به روش نمونه‌گیری هدفمند صورت گرفته است. فهم و تفسیر نوجوانان از راهکارهای بالقوه در نظام آموزشی در سه طبقه اصلی طبقه‌بندی شده است: ۱. معرفی آموزشهای جامع، مستمر و جذاب در مورد روابط، ازدواج، اینترنت و فضای مجازی؛ ۲. ارائه مشاوره‌های قابل اعتماد در مدارس؛ و ۳. بازنگری در کیفیت و محتوای آموزشهای موجود. مداخلات مبتنی بر مدارس همراه با سایر مداخلات در سطوح فردی، خانوادگی و اجتماعی کاربردهایی مهم برای سیاستگذاران و برنامه‌ریزان تعلیم و تربیت کشور خواهد داشت، به‌طوری‌که از طریق این مداخلات می‌توان ضمن ارتقای سواد رسانه‌ای متناسب با نیازهای در حال تغییر نوجوانان، سبب افزایش آگاهی، بهبود نگرش و ارتقای مهارتهای انتقادی لازم در سیستم آموزشی شد.

کلید واژگان: راهکارهای مداخله‌ای، فضای مجازی، نوجوانان، پورنوگرافی، اینترنت

☑ تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۸/۱۷ ☑ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۳/۱۰

۱. دانشیار پژوهشکده خانواده، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. Email: f_khalajabadi@sbu.ac.ir

مقدمه

دوران نوجوانی، نوعی گذار از دوران کودکی به بزرگسالی است که نه تنها فرصتی مهم برای نوجوانان، بلکه زمانی پرخطر برای آنان است. کودکان سراسر جهان از سالهای اول زندگی در معرض برنامه‌های تلویزیون، ماهواره و فیلمها هستند که برخی از این رسانه‌ها بر «جذابیت جنسی» تأکید دارند. این محتوا برای نوجوانان خطراتی به‌همراه دارد که شامل رفتارهای پرخطر جنسی و پیامدهایی مانند بیماریهای مقاربتی و اچ‌آی‌وی است.

پژوهشهای بسیاری نقش رسانه‌های جمعی را در بروز رفتارهایی مانند خشونت، سوءرفتار غذایی و استفاده از تنباکو و الکل نشان داده‌اند، اما مطالعات اندکی اثر رسانه‌های فوق را بر رفتارهای جنسی نوجوانان بررسی کرده‌اند. یک مطالعه مروری در سال ۲۰۱۶ پژوهشهای تجربی انجام شده بین سالهای ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۵ را در مورد شیوع و پیامدهای استفاده نوجوانان از پورنوگرافی بررسی کرده و نشان داد که نوجوانان به این محتوا در اینترنت دسترسی دارند و شیوع آن بسیار متفاوت است. پسران، نوجوانان در مراحل پیشرفته‌تر بلوغ و افرادی که در پی روابط عاطفی و احساسی‌اند و روابط خانوادگی آنها ضعیف یا آشفته است، بیشتر از پورنوگرافی استفاده می‌کنند. مصرف پورنوگرافی با نگرشهای جنسی آزادتر و نگرشهای کلیشه‌ای جنسیتی مرتبط است. همچنین مصرف پورنوگرافی با رابطه جنسی بیشتر، رفتارهای جنسی‌گذری و خشونت جنسی مرتبط است (پیتر و والکنبرگ[1]، ۲۰۱۶، اوونز[2] و همکاران، ۲۰۱۲).

مصرف پورنوگرافی نه‌تنها تأثیرات روانشناختی مهمی در نوجوانان دارد (خلج‌آبادی‌فراهانی و زاده‌محمدی، ۱۳۹۸)، بلکه در شکل‌گیری هنجارها و ارزشهای جنسی آزاد نیز تأثیر گذاشته و متعاقباً تأثیرات مهمی بر رفتارهای جنسی پرخطر در نوجوانان می‌گذارد (خلج‌آبادی‌فراهانی، ۱۳۹۷)، اگرچه شیوع رفتارهای جنسی قبل از ازدواج در ایران در مقایسه با کشورهای اروپایی و غربی کمتر است، ولی شواهد اخیر نشان می‌دهد که سهم قابل‌توجهی از نوجوانان و جوانان در شهرهای بزرگ و صنعتی توسعه‌یافته رابطه دوستی با جنس مخالف را قبل از ازدواج تجربه می‌کنند و اقلیت مهمی نیز درگیر رفتارهای جنسی قبل از ازدواج شامل رفتارهای پرخطر جنسی می‌شوند (احمدآبادی و همکاران، ۲۰۱۵؛ هدایتی‌مقدم و همکاران، ۲۰۱۵؛ خلج‌آبادی‌فراهانی، ۲۰۰۸؛ وکیلیان و همکاران، ۲۰۱۴؛ خلج‌آبادی‌فراهانی، ۲۰۲۰). همچنین شواهدی از کاهش سن روابط عاطفی و جنسی در میان نوجوانان و جوانان ایرانی دیده می‌شود.

گرچه عوامل متعددی مانند فقر، نژاد، مصرف الکل، مواد مخدر و دوستان و والدین در رفتارهای جنسی نوجوانان تأثیرگذار است (هیوستون[3] و همکاران، ۱۹۹۸)، ولی یکی از عوامل بالقوه کشف نشده شروع زودهنگام رفتارهای جنسی در نوجوانان، رویارویی با محتوای جنسی نامتعارف در اینترنت

1. Peter & Valkenburg
2. Owens
3. Huston

و فضای مجازی و سایر رسانه‌هاست.

در سالهـای ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۵در مطالعه‌ای روی ۱۷۴۳ دختر دانـشجو در تهران، ۸۴٪ دسـترسی به اینترنت گزارش شده است. همچنین در حدود ۷۲٪ دختران به سایتهای غیر اخلاقی (پورنوگرافی) دسترسی داشته‌اند (۳۸/۴٪ یک یـا دو بـار، حدود ۱۳٪ بین ۳ تـا ۴ بار و حـدود ۲۱٪ پنج بار و بیشتر) (خلج‌آبادی‌فراهانی، ۲۰۰۸). در مطالعه‌ای دیگر در سال ۱۳۹۳ روی ۱۳۵۱ پسر دانشجوی دانشگاههای آزاد و دولتی تهران با میانگین سنی ۲۲ سال، ۵۶٪ از پسران، از تارنماهایی با محتوای جنسی غیراخلاقی (پورنوگرافی) دیدن کـرده‌اند (۱۷٪ بین یک تا دو بـار، ۱۱/۳٪، بین ۳ تا ۴ بار و ۲۸٪ پنـج بار یا بیشتر). شیوع استفاده ازاین‌محتوا در بین پسرانی که تجربه روابط جنسی قبل‌از ازدواج داشته‌اند، به‌طور قابل‌توجهی بیشتر بود (۹۹٪) (۱۸/۵٪ فقـط یک یا دو بار و ۱۴٪ بین ۳تا ۴ بار و ۵۷٪ ، پنج بار و بـیشتر) (خلج‌آبادی‌فراهانی و همکاران، ۲۰۱۸).

گستردگی روزافزون دسترسی به اینترنت و فضای مجازی، علاوه بر فرصتهایی فراوان که پیشروی جوامع قرار داده، اما نگرانیهای بسیاری را برای والدین و مسئولان جوامع بشری، از جمله ایران در زمینهٔ آثار نامطلوب شناختی، روانی، رفتاری و اجتماعی رویارویی نوجوانان با محتواهای خارج از عرف جنسی در اینترنت ایجاد کرده است. با وجود این گسترش در دسترسی، تاکنون هیچ مداخله آموزشی جامع و مدونی برای حفاظت نوجوانان از آسیبهای حاصل از آن و همچنین سلامت جنسی، روانی و رفتاری مرتبط با آن در کـشور ایران ارائه نشده است. در نظام آموزشی کـشور که درصد بسیاری از نوجوانان را پوشش می‌دهد، راهکارهای عملی و سیاستگذاری مشخصی برای سلامت کودکان و نوجوانان کشور در عصر فناوری و اینترنت معرفی نشده است. توجه به این موضوع با دسترسی بیشتر کودکان و نوجوانان به اینترنت و فضای مجازی پس از دوران پاندمی کرونا بیش از پیش اهمیت پیدا می‌کند. هدف این مقاله واکاوی و کشف دیدگاههای نوجوانان در مورد راهکارهای مؤثر مبتنی بر مدارس برای کاهش آسیب‌پذیری در رویارویی با محتوای خارج از عرف جنسی در فضای مجازی و اینترنت در میان نوجوانان است.

■ مبنای نظری پژوهش

مدل نظری تأثیرپذیری افتراقی رسانه[1] شامل مجموعه‌ای یکپارچه از گزاره‌های مرتبط است که روابط میان رسانه و متغیرهای غیررسانه‌ای را بر افراد توضیح می‌دهد. بر اساس این مدل، تأثیر رسانه بر فـرد به سه متغیر وابسته است: ۱. تأثیرپذیری وضعیتی[2]؛ ۲. تأثیرپذیری تکاملی[3]؛ و ۳. تأثیرپذیری اجتماعی[4]. در این بررسی، تأثیرپذیری اجتماعی مورد تأکید است. بر این اساس، عوامل اجتماعی می‌توانند در استفاده

1. Differential Susceptibility to Media Effects Model (DSMM)
2. Dispositional
3. Developmental
4. Social

انتخابی از رسانه و پاسخگویی فرد به رسانه تأثیر بگذارد. این عوامل شامل والدین، همسالان، مدارس، دولتها، هنجارها و ارزشهایی است که می‌توانند قرار گرفتن در معرض برخی از برنامه‌های تلویزیونی را محدود یا تشویق کنند. مدرسه در حکم محیط اجتماعی نوجوانان می‌تواند نقش پیش‌بینی‌کننده و تعدیل‌کنندهٔ مصرف رسانه و محتوای نامتعارف را در رسانه داشته باشد. مدرسه در صورتی می‌تواند تأثیر منفی رویارویی با پورنوگرافی در اینترنت را در کودکان و نوجوانان کاهش دهد که بر ابعاد شناختی، عاطفی و هیجانی نوجوانان تأثیر بگذارد. با توجه به رویکرد استقرایی این مطالعه، سعی شده است که این‌نظریه در تفسیر نتایج برگرفته از داده‌های کیفی به‌کار رود. سؤال پژوهش این است که «مدرسه چگونه می‌تواند نوجوانان را در رویارویی با محتوای نامتعارف جنسی در اینترنت یا پورنوگرافی محافظت کند؟ مداخلات پیشنهادی در مدارس چه بوده است و چه ویژگیهایی باید داشته باشد؟».

روش اجرا

جامعه این پژوهش را دختران و پسران دورهٔ دوم متوسطه دبیرستانهای دولتی و غیرانتفاعی مناطق گوناگون شهر تهران تشکیل می‌دادند. این مطالعه کیفی از نوع اکتشافی است و با توجه به رویکرد تفسیری بنیادی[1]، روش گردآوری داده‌ها بر اساس داده‌های طبیعی با استفاده از مصاحبه عمقی است که ماهیتی طبیعت‌گرایانه[2] دارند. هدف این پژوهش ارائه توصیف غنی از دیدگاه نوجوانان در مورد راهکارهای مبتنی بر مدارس است که در کاهش آسیب‌پذیری نوجوانان در رویارویی با پورنوگرافی در اینترنت مفیدند.

روش نمونه‌گیری

نمونه‌گیری در این پژوهش، از نوع هدفمند با حداکثر تنوع بوده است. معیار انتخاب نمونه عبارت بود از گروه سنی، جنس و مناطق گوناگون آموزش و پرورش که نشان‌دهندهٔ تفاوت و تنوع طبقهٔ اقتصادی - اجتماعی است. برای دسترسی به دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه، هماهنگیهای لازم با مسئولان آموزش و پرورش شهر تهران به‌عمل آمد و پس از گزینش نمونه آماری، مصاحبه‌ها در اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۹۵ انجام شدند. گردآوری داده در دبیرستانهای دولتی و غیر انتفاعی به‌طور همزمان در دوره دوم متوسطه صورت گرفت. تیم مصاحبه‌گران در هر منطقه از ترکیب دو جنس بوده است (مصاحبه‌گر خانم برای مصاحبه با دختران و مصاحبه‌گر مرد برای مصاحبه با پسران). نمونه‌گیری در هر دبیرستان از پایه‌های پایین، میانه و بالا با افراد داوطلب و مصاحبه‌ها در محل مناسب مثل کتابخانه یا اتاق مشاور انجام شدند. به سبب اینکه اجازه ضبط صدا در مدارس داده نشد، مصاحبه‌گران با انعطاف کامل، مصاحبه‌ها را یادداشت و از ضبط صدا خودداری کردند. نمونه‌ها از ۱۹ دبیرستان برای مصاحبه‌ها

1. Basic interpretive approach
2. Naturalistic

انتخاب شدند، تعدادی از مصاحبه‌ها با دانش‌آموزان همین گروه سنی در خارج از دبیرستان (پارک، منزل، محل آموزشگاههای علمی) انجام شد (۹ مصاحبه عمقی). تمام معیارهای محرمانگی و بی‌نام بودن برای اطمینان از گزارش درست و صادقانه نگرش و رفتار، در نظر گرفته شد.

ابزار در مطالعه کیفی، محقق کیفی است که در این مطالعه، غیر از خود پژوهشگر که تخصص سلامت باروری دارد، از مصاحبه‌گران آموزش‌دیده زن و مرد استفاده شده و مصاحبه‌های عمقی با استفاده از راهنمای موضوعی تحت مشاوره و نظارت مجری طرح انجام شدند. تعریف پورنوگرافی یا محتوای جنسی نامتعارف در این پژوهش، عبارت است از تصاویر، فیلمها (یا کلیپهایی) که موجب تحریک جنسی بیننده می‌شوند. پرسشهای پژوهش عبارت بودند از: به نظر شما چه راهکارهایی در مدارس می‌توان پیاده کرد که آسیبهای مواجهه با مطالب غیر اخلاقی در اینترنت در نوجوانان کاهش یابد؟ چطور مدارس و محتوای آموزشی می‌توانند دانش‌آموزان را توانمند سازند تا خود را در برابر خطرات محتویات غیر اخلاقی در اینترنت حفظ کنند؟. پاسخ شرکت‌کنندگان با سؤالات کوتاه عمق و وسعت داده شده است، سؤالاتی مانند، لطفاً بیشتر توضیح دهید، چه چیز دیگر؟ چگونه؟ دیگر چه؟.

۵۴ مصاحبه عمقی انجام شد، سپس مصاحبه‌ها پیاده شده‌اند و پس از بازبینی و مرور کلی برای تحلیل تایپ شده و فایلها در نرم‌افزار مکس‌کیودا نسخه ۱۰ وارد شده‌اند. مصاحبه‌ها بر اساس معانی ظاهری، کدگذاری باز شدند. تحلیل محتوایی موضوعی متعارف[1] از نوع تراکمی[2] رویکرد تحلیل داده‌ها بود. مصاحبه‌ها، کلمه به کلمه و جمله به جمله در پاسخ به سؤالات پژوهش، کدگذاری باز شدند. تعداد ۱۱۴ کد باز در پاسخ به سؤال پژوهش به متن مصاحبه‌ها داده شد. کدهای باز به سبب اشتراکات مفهومی در دسته‌ها و طبقات مجزا در سطوح انتزاعی بالاتر قرار گرفتند. این طبقات مرتب بازنگری و کدها بین طبقات جابه‌جا شدند تا نهایی شوند. به‌منظور تقویت اعتبار و قدرت انتقال‌پذیری نتایج، استفاده از مصاحبه، همراه با یادداشتهای مصاحبه‌گران و یادداشتهای کدگذار و تحلیلگر صورت گرفت.

برای بازبینی اعضا[3]، پژوهشگر ضمن درگیر بودن کامل با موضوع در همه مصاحبه‌ها و برقراری ارتباط مناسب با مشارکت‌کنندگان در پژوهش، در پایان هر مصاحبه انگیزه‌ها و درونمایه‌های استخراج شده از مصاحبه‌ها را به شرکت‌کنندگان بازخورد داد تا از درستی آن اطمینان حاصل کند و در صورت داشتن هرگونه مغایرت، اصلاح شوند. برای انعکاس موقعیت پژوهشگر[4]، مجری و مصاحبه‌گران با آگاهی کامل، در طول اجرای پژوهش تلاش کردند تا نتایج تحلیل از دیدگاههای مجریان متأثر نباشد. همچنین در انتخاب شرکت‌کنندگان از حداکثر تنوع تجربیات و دیدگاههای گوناگون بهره گرفتند و برای پایبندی به دنباله حسابرسی[5]، همه مراحل تحقیق و تحلیل به جزئیات توصیف شدند.

1. Conventional
2. Summative
3. Member check
4. Reflexivity and researcher position
5. Audit trial

یافته‌ها

مشخصات جمعیت‌شناختی و اجتماعی- اقتصادی مشارکت‌کنندگان در پژوهش در جدول شماره ۱ ارائه شده است که بیانگر تنوع سنی، جنسی، تحصیلات والدین، وضعیت اقتصادی و توزیع جغرافیایی است.

جدول ۱. وضعیت جمعیت‌شناختی و اقتصادی- اجتماعی نوجوانان مشارکت‌کننده در پژوهش

متغیر	تعداد	متغیر	تعداد
جنس		**نوع مدرسه**	
دختر	۲۵	دولتی	۳۸
پسر	۲۹	غیر انتفاعی	۱۶
تحصیلات پدر		**تحصیلات مادر**	
ابتدایی	۲	ابتدایی	۲
راهنمایی و متوسطه	۶	راهنمایی و متوسطه	۴
دیپلم	۱۹	دیپلم	۲۳
فوق‌دیپلم و لیسانس	۱۶	فوق‌دیپلم و لیسانس	۱۸
فوق‌لیسانس و دکتری	۴	فوق‌لیسانس و دکتری	۱
بدون پاسخ	۷	بدون پاسخ	۶
وضعیت اقتصادی		**مناطق آموزش و پرورش در تهران**	
ضعیف/ متوسط رو به پایین	۱	منطقه ۴	۱۵
متوسط/ متوسط رو به بالا	۲۶	منطقه ۵	۱۱
خوب	۱۴	منطقه ۱، ۸ و ۶	۴
عالی	۳	منطقه ۱۳	۵
بدون پاسخ	۱۰	منطقه ۱۶	۱۰
		بدون پاسخ	۱۸

مهم‌ترین مداخلات مبتنی بر مدرسه را نوجوانان به‌ترتیب اهمیت و میزان تکرار در سه طبقه مهم طبقه‌بندی کردند که عبارت بودند از: ۱. معرفی آموزش جامع مستمر و جذاب مبتنی بر مدارس در مورد روابط، ازدواج و فضای مجازی؛ ۲. مشاوره قابل اعتماد در مدارس؛ و ۳. بازنگری در کیفیت و محتوای آموزشهای موجود.

جدول ۲. طبقات اصلی و زیرطبقات راهکارهای مبتنی بر مدارس برای کاهش آسیبهای ناشی از رویارویی با پورنوگرافی در اینترنت در میان نوجوانان

	طبقه اصلی	طبقات فرعی	زیرطبقات و کدهای فرعی
الف)	**معرفی آموزشهای جامع، مستمر و جذاب مبتنی بر مدارس (۶۵ کد)**	زمان و مدت مناسب آموزش در مدارس	• آموزشهای مستمر به نوجوانان • آموزشهای به‌موقع • آموزشهای پیشرونده
		روشهای متنوع و جذاب آموزش در مدارس	• آموزش به روش بحث و گفت‌وگو به‌جای مطالب نوشتاری در کتاب • آموزشهای غیرمستقیم مدارس از طریق خانواده‌ها • معرفی وبسایتهای مفید و جایگزین به نوجوانان در مدارس • معرفی و در دسترس قرار دادن کتاب و سی‌دی در مورد سواد رسانه‌ای در مدارس • استفاده از فضای راحت گفتمانی فضای مجازی برای آموزش در مدارس
		آموزشگران مناسب در مدارس	• آموزش از طریق معلمان آموزش‌دیده یا مربیان مطلع • آموزش از طریق معلمان بامهارت یا آموزشگران خارج از مدرسه
ب)	**مشاوره قابل اعتماد در مدارس (۲۲ کد)**	مشاوران ماهر و قابل اعتماد در مدارس	• دردسترس بودن مشاور آموزش‌دیده در مدارس • در دسترس بودن مشاوره‌های قابل اعتماد در مدارس
ج)	**بازنگری در کیفیت و محتوای آموزشهای موجود (۱۶ کد)**	نوآوری در آموزشها و تناسب با نیازهای آموزشی نوجوانان در مدارس	• آموزشهای جزئی به‌جای کلی • آموزشهای مصداقی • آموزشهای متعادل و واقع‌بینانه (تأکید بر نقاط مثبت و منفی اینترنت و فضای مجازی همزمان)

الف) آموزشهای جامع، مستمر و جذاب مبتنی بر مدارس

آموزش جامع، مستمر و جذاب مبتنی بر مدارس، یکی از راهکارهای مهم بود که در پیشگیری از مشکلات و آسیبهای احتمالی فضای مجازی و اینترنت در نوجوانان مطرح شد که ابعاد مختلف آن عبارت‌اند از: ۱. زمان مناسب شروع آموزشها در مدارس و مدت آموزشها؛ ۲. روشهای متنوع و جذاب آموزش؛ و ۳. استقرار آموزشگران مناسب در مدارس. بر این اساس آموزشهای مستمر و پیشرونده مؤثر خواهند بود. مثلاً پسر ۱۷ ساله‌ای از مدرسه دولتی منطقه ۴ در مورد نقش مدرسه این‌گونه گفته است:

- *«باید برامون تدریس کنن مثل بقیه درسا و خطرات و مشکلاتشو که ممکن هست گرفتارش بشیم رو بهمون بگن. اگه کلاس هم بزارن خیلی خوبه ، ولی به‌صورت مستمر که دائم تو ذهن آدم بمونه و نقش ببنده نه اینکه سالی یه بار یه مشاور بیاد برامون صحبت کنه. اونم فقط بگه که تلگرامتونو پاک کنید».*

برخی معتقد بودند که بعضی مدارس از جامعه‌شناس یا روانشناس برای آموزش بهره می‌گیرند، ولی از آنجایی‌که این آموزشها مقطعی است و استمرار ندارند، اثربخشی کافی ندارند. همچنین زمان آموزش یعنی ارائه آموزش در مقطع سنی مناسب و پیش از رویارویی با محتوای نامتعارف جنسی در اینترنت بسیار مهم است. نوجوانان معتقد بودند که حتی آموزشها بهتر است از دوران دبستان آغاز و به‌ترتیب با افزایش سن، تخصصی‌تر شود و به‌تدریج محتوا و جزئیات مطالب افزایش یابد. پسری ۱۶ ساله از دبیرستان غیر انتفاعی منطقه ۴ در این زمینه گفته است:

- *«من اگر در دولت مسئولیت داشتم، بیشتر سعی می‌کردم از طریق مدارس اقدام کنم که از پایه دبستان بچه‌ها رو آشنا کنم با این مسائل، مثلاً بچه‌های کوچیک دبستانو در حد اینکه چطور از اینترنت استفاده کنن، بعد سنشون که میره بالاتر یه مقدار تخصصی‌تر بشه.»*

روشهای متنوع و جذاب آموزش در مدرسه، موضوع دیگری بود که نوجوانان بر آن تأکید داشتند. آموزشهای تعاملی و گفتگو - محور، برای آنان جذاب تر بود و بیشتر نوجوانان مخالف آموزشهای مبتنی بر مطالب نوشتاری در کتابهای درسی بودند. نوجوانان امروز کمتر علاقه به خواندن کتاب دارند و بحث کلاس با معلم و آموزش مشارکتی را مؤثرتر و مفیدتر می‌دانند. دختر ۱۶ ساله‌ای از مدرسه غیر انتفاعی منطقه ۵ در این مورد چنین گفته است:

- *«به نظرم اگه قرار هست کتابی تو این زمینه تألیف بشه نباید حفظی باشه. این کتاب را به ما بدن که بخونیم و معلم هم اینا را توضیح بده تا جذابیت داشته باشه. سؤال و جواب بکنن بیان هفته‌ای یه ساعت اطلاع‌رسانی کنن».*

تعامل و بحث و گفتگو در یادگیری تأثیر بسیار داشته و لازم است همراه با مطالب کتاب باشد. به نظر نوجوانان آموزشها لازم است شفاف و مستقیم باشند و مهارتهایی را آموزش دهند که وقت کمتری

به فضای مجازی اختصاص دهند تا از آسیبهای فضای مجازی پیشگیری شود. تأکید آنان بر آموزش و ارتقای سواد رسانه‌ای در میان نوجوانان در مدارس بود تا بتوانند از فرصتهای اینترنت و فضای مجازی بهتر استفاده کنند.

تعداد اندکی هم معتقد بودند که موضوعات نباید خیلی باز مطرح شوند. مثلاً دختری ۱۸ ساله از مدرسه دولتی منطقه ۱۶ در این مورد چنین گفته است:

«مدرسه به نظرم نباید این مسائل را زیاد باز کنه اما باید مطلب را برسونه و آگاهی بده با یه سیاست درست اگر انجام بشه حتماً مؤثر هست».

این موضوع نشان‌دهندهٔ حساسیت موضوع و دقت در طرح مسئله و احتمالاً رویارویی با برخی مخالفتها در آموزشهای مبتنی بر مدارس است. حتی دلیل این موضوع پیشگیری از عواقب بعدی طرح موضوع است، به‌طوری‌که معتقد بودند اگر در مورد این موضوعات خیلی باز و شفاف صحبت شود، ممکن است موجب اثرات منفی و جرأت‌ورزی بیشتر نوجوانان در این حوزه‌ها شود. مثلاً از یکی از دختران ۱۷ساله از منطقه ۱۶ سؤال شد که تا چه حد موضوعات فوق شفاف و باز مطرح می‌شود، وی پاسخ داد:

«یه صحبتهایی می‌کنن به بچه‌ها سربسته‌تر و کلی‌تر می‌گن که روشون باز نشه».

در واقع نحوه ارائه مطالب غیرمستقیم بوده که به دلیل نگرانی از تأثیرات منفی این نوع آموزشهاست و از سوی‌دیگر، همین موضوع یکی از ضعفهایی بود که برخی اذعان کردند که آموزشهای فوق دارد و موجب می‌شود افراد مطالب را تفسیر به رأی کنند و نتوانند پیام درست را دریافت کنند.

نوجوانان بر استفاده از وسایل کمک آموزشی مانند فیلم آموزشی تأکید داشتند. عده بسیاری معتقد بودند که باید از عواقب رفتارهای برخی از نوجوانان در اینترنت و فضای مجازی برای دانش‌آموزان صحبت کرد تا تأثیر بیشتر داشته باشد. آنها معتقد بودند که نباید این آموزشها فقط به والدین داده شود بلکه به‌طور مستقیم بایستی به خود دانش‌آموزان ارائه شود تا آنها بیشتر از خودشان محافظت کنند. همچنین در مورد روابط اینترنتی و پیامدهای آن برای دانش‌آموزان توضیح داده شود.

«... اون فکر و عقیده باید جا بیوفته که آقا این کار هیچی نداره، هیچی تهش نداره، این کار مثلاً هیچ محاسنی واسه شما نداره بجز وقت تلف کردن یا حالا پول تلف کردن، پول هدر دادن یا هرچیز دیگه‌ای از اهداف شما افتادن» **(پسر ۱۸ ساله، دبیرستان دولتی منطقه ۴)**.

در مورد اهمیت و محتوای چنین آموزشهایی در مدارس، دختری ۱۸ ساله از مدرسه دولتی منطقه ۱۶ چنین گفت:

«... این چیزا را الان وقتی تو مدرسه میگن باید آموزش بدن که با هر پسری یا هر دختری دوست نشین بیان رابطه‌های اینترنتی را توضیح بدن. اینترنت خوبه ولی برای استفاده درست و استفاده علمی...».

از دیدگاه نوجوانان، محتوای آموزشی سواد رسانه‌ای به‌ویژه در مـورد روابط دوستی در ایـنترنت و پیامدهای منفی آن مورد نیاز نوجوانان است. بیشتر مصاحبه‌شوندگان معتقد بودند که مدارس هیچ‌نقشی در زمینه آموزش مسائل اینترنتی ندارند. برخی از دانش‌آموزان با نگرانی خیلی زیاد اعتقاد داشتند که جامعه باید از مدارس مطالبه‌گری کند و از مدارس درخواست ارائه این نوع آموزشها را بکند، در غیر این‌صورت عواقب منفی بسیاری متوجه دانش‌آموزان خواهد شد. جامعه و مدارس نباید نسبت به این موضوعات بی‌تفاوت و بدون احساس مسئولیت باشند. آنها اعتقاد داشتند که محدودیت دسترسی با استفاده از فیلترکردن سایتها و شبکه‌های مجازی و محتوای نامتعارف جنسی در اینترنت کارساز نیست.

- *«کاری که جامعه می‌تونه بکنه اینه که بیاد به مدارس بگه که واقعاً کاری می‌تونید شما بکنید، بیاد بهشون بگه باید این کارو بکنید، روی مدارس اجبار بذاره، فشار بیاره رو مدارس که واقعاً بچه‌های ما دارن از دست می‌رن. باید یک صحبتی باهاشون انجام بشه. این نباشه که بی‌خیال باشن و از طرف دیگه بیان فیلتر کنن که حالا که آخرش هم هیچی نشه»* **(پسر ۱۶ ساله از دبیرستان غیر انتفاعی منطقه ۱).**

با وجود اینکه اکثر نوجوانان به آموزش در مدارس اعتقاد داشتند، تعداد محدودی از دانش‌آموزان دید مثبتی به آموزش در مدارس نداشتند و معتقد بودند که چون نوجوانان دید خوبی به کتاب و درس ندارند، مطالبی که در مدرسه ارائه می‌شود خیلی تأثیرگذار نخواهد بود. این گروه از نوجوانان، در واقع گروههای دیگر مانند والدین، رسانه و جامعه را در ارائه چنین آموزشهایی مؤثرتر می‌دانستند، به‌طوری‌که برخی معتقد بودند مدارس از طریق آگاه کردن والدین، به‌طور غیرمستقیم می‌توانند دانش‌آموزان را در مورد آسیبهای فضای مجازی آگاه کنند و سواد رسانه‌ای در آنها ایجاد کنند. مثلاً، پسر ۱۷ ساله از مدرسه غیرانتفاعی منطقه ۵ در این زمینه گفت:

- *«مدرسه چون همه‌جور دانش‌آموزی توش هست فک نکنم بتونه کاری کنه چون هر کاری کنه بالاخره بقیه دانش‌آموزا کار خودشونو می‌کنن، اگه مدرسه کلاس بزاره ۵۰٪ بچه‌ها استقبال می‌کنن، ولی اگه کتاب معرفی کنه، اصلاً استقبال نمی‌کنن».*

معرفی کانالهای آموزشی در فضای مجازی از طریق مدرسه یکی دیگر از راهکارهایی است که مدارس می‌توانند به نوجوانان ارائه دهند، زیرا در فضای مجازی گفتمان راحت‌تر اتفاق می‌افتد و محدودیتهای مدارس را ندارد. دختری ۱۸ ساله در این زمینه چنین توضیح داد:

- *«یه کانالی را بیان اختصاص بدن و از مستندات استفاده کنن یعنی واقعیات را بیان با سند و مدرک بذارن یه جوری که نشه هیچ جوری انکارش کرد و بچه‌ها بپذیرن بعد بیان تو مدارس این کانالها را تبلیغ کنن که بچه‌ها برن و ببینن و مفید باشه».*

تأکید بر تجـربیات واقعی و مصـداقی و استفـاده از مستنـدات فوق در فضـای مجـازی که مدرسه به دانش‌آموزان معرفی می‌کند، یکی دیگر از راهکارهای پیشنهادی بود.

طبقه فرعی دیگر آموزشگران مناسب آموزش‌دیده و ماهر بود که از نظر دانش‌آموزان مهم بود. یکی از دلایلی که بر آموزش در مدرسه تأکید شد، ارتباط راحت‌تر دانش‌آموزان با معلمان در مقایسه با والدین در مورد موضوعات حساس جنسی بود و اینکه دانش‌آموزان به معلومات و اطلاعات آموزگاران خود بیشتر اعتماد دارند تا معلومات والدین خود. برخی از نوجوانان دختر معتقد بودند که دربارۀ این‌گونه موضوعات نمی‌توانند با مادر خود صحبت کنند، لذا معلم را فردی مناسب و دلسوز و قابل‌اعتماد برای این آموزشها می‌دانستند.

- *«معلم بهتره چون رودربایستی کمتر داریم و می‌دونم یک سال معلممه، بعدشم تموم می‌شه می‌ره دیگه ... اصولاً معلما آدمای دلسوزی هستن و اطمینان هم داری»* **(پسر ۱۸ ساله، دبیرستان دولتی منطقه ۴)**.

آنچه که مشخص است اعتماد کردن به معلمان و آموزشگرانی است که موقتی‌اند و دیگر ممکن است آنها را نبینند.

برخی از دانـش‌آموزان اعتقـاد داشتند که بهتر اسـت آمـوزشگرانی غیر از معلمـان خودشـان آنها را آموزش بدهند تا بتوانند به روشی صمیمی در مورد موضوعات فوق صحبت کنند. به نظر می‌رسد معلمان ناآشنا حس امنیت بیشتری در دانش‌آموزان ایجاد می‌کنند و راحت‌تر می‌توانند پرسشهای خود را با آنها مطرح کنند. به‌عنوان نمونه دختری ۱۷ ساله از مدرسه دولتی منطقه ۱۳ گفت:

- *« آره معلمی که خشکه و همش درس میده فقط، هر چقدر هم حرف خوب بزنه کسی گوش نمی‌ده ولی یه معلم روانشناسی و جامعه‌شناسی بیان راجع به اینها صحبت کنن بچه‌ها خیلی استقبال می‌کنن. مثلاً ما زنگ دینی‌مون بچه‌ها در مورد ازدواج سؤال می‌پرسن خیلی دوست دارن و گوش می‌دن».*

ب) مشاوره قابل اعتماد در مدارس

یکی از راهکارهای مهم دسترسی به مشاوره‌های قابل اطمینان و باکیفیت در مدارس است. به نظر دانش‌آموزان، آنها نیاز به مشاوری جوان و قابل اعتماد در مدارس دارند تا بتوانند مشورتهای لازم را از آنها دریافت کنند. مشاوره‌های کنونی در مدارس بیشتر با هدف مشاوره تحصیلی‌اند و مشاوران وقت کافی برای مشاوره رفتاری، روانی یا خانوادگی ندارند و یا مشاورۀ با کـیفیت ارائه نمی‌دهند. همچنین دانش‌آموزان اعتماد زیادی به محرمانه بودن اطلاعاتشان نزد مشاوران فعلی مدارس ندارند.

- *«ولی دوست داشتیـم که یه نـفر مثل شمـا (منظور مصاحبه‌گر بود) که اختلاف سنیمون حالا زیاد نیست و ما رو درک می‌کنید و تجربه‌های خوبی دارید و اخلاقتون یه جوری بود که با اینکه*

دفعه اول بود شما رو میدیدم ولی باهاتون راحت بودم همیشه تو مدرسه ما باشه» **(پسر ۱۷ ساله، دبیرستان دولتی منطقه ۴).**

برخی از مشاوران با رفتارهای قضاوتی و برچسب زدن و نصیحتهای غیردوستانه، دانش‌آموزان را از دریافت مشاوره منصرف می‌سازند. مشاوران مدارس لازم است رابطه دوستانه، گرم و صمیمی با دانش‌آموزان داشته باشند و رعایت محرمانه بودن اطلاعات آنها را بکنند. ویژگی مشاوران مطلوب از نظر نوجوانان:

- *«من اولش دنبال یکی می‌گردم که با بچه‌ها بتونه خوب رابطه برقرار کنه. یعنی یه طوری باشه که بچه‌ها باهاش احساس راحتی داشته باشن و ... بعد اونو به‌عنوان یه معلم پرورشی می‌زارم»* **(پسر ۱۶ ساله، دبیرستان غیر انتفاعی منطقه ۴).**

به اعتقاد نوجوانان، مشاوران مدارس صرفاً بر انجام واجبات دینی تأکید می‌کنند بدون اینکه صمیمیت ایجاد کنند. این ویژگی موجب بی‌اثر شدن نقش مشاوران در مدارس شده است. وقتی‌که مصاحبه‌گر درمورد راهکارهای پیشنهادی نوجوانان برای مدارس سؤال کرد، یکی از نوجوانان پاسخ داد:

- *«هفته‌ای یه بار مشاور بیارن مدرسه، هیچوقت آخه ما تو راهنمایی مشاور نداشتیم، تو ابتدایی مشاور نداشتیم، یه دبیر مثلاً پرورشی می‌زاشتن که سمته اونم هروقت می‌رفتی می‌گفت نمازتو بخون، اینکارو کن، اونکارو کن، خیلی خشک! مشاور باید باشه، نه اینکه مثلاً حتما آخوند باشه یا مذهبی باشه و اینا، باید آگاه باشه، وارد باشه تو این بحث. هفته‌ای یه زنگ تو هر کلاس باید حداقل یه مشاور بیاد، نه اینکه مثلاً واسه ما یه بار اومد تو کل دوران تحصیلیمون، شاید مثلاً پنج جلسه شده که مثلاً بیان در مورد این مسائل صحبت کنن»* **(پسر ۱۷ ساله، دبیرستان دولتی منطقه ۴).**

به اعتقاد نوجوانان، نحوه برخورد مسئولان مدرسه با دانش‌آموزان موجب شده که نگاهشان نسبت به مشاوران مدرسه خوب نبوده و به آنها اعتماد نداشته باشند.

- *«توی مدرسه ما ناظم صحبت می‌کرد و مدیر هم اخراج می‌کرد یا پدر و مادر را می‌خواستند یا اینکه می‌گفتن آرایش نداشته باش یا لاکت را پاک کن. به نظرم (این شکل از رفتارها) تأثیر داره. مدرسه با صحبت کردن از راه دوستی تأثیر داره، خیلی لجبازی نکنند. سعی کنند مثل یه دوست مراقب بچه‌ها باشند... از راه دوستی وارد بشوند و علت را از بچه‌ها بپرسند که چرا اینجوری شدی»* **(دختر ۱۸ ساله، دبیرستان غیر انتفاعی منطقه ۴).**

ج) بازنگری در محتوا و کیفیت آموزشهای موجود

به اعتقاد دانش‌آموزان لازم است در محتوای آموزشی مدارس بازنگری جدی صورت گیرد. آموزشها لازم است مستقیم باشند نه غیرمستقیم. به اعتقاد آنها موضوعات مرتبط با فضای مجازی یا موضوعات روابط با جنس مخالف را گاهی معلم خیلی کلی مطرح می‌کند و افراد برداشت شخصی خودشان را از

آموزشها دارند. مثلاً، اینکه از اینترنت درست استفاده کنید، ولی چگونگی استفاده درست از اینترنت را توضیح نمی‌دهند. علت این امر را خجالتی بودن برخی معلمان برای طرح موضوعات فوق یا تمرکز صرف بر جنبه‌های دینی دانسته‌اند. پسری ۱۸ ساله از منطقه ۵ گفت:

«معلم دینی‌مون خیلی سربسته برامون گفت. آخه معلم دینی‌مون خیلی خجالتیه».

مطالب مربوط به فعالیت جنسی را برخی معلمان زیست‌شناسی مطرح می‌کنند، ولی این معلمان مهارت و آموزش کافی برای صحبت کردن در مورد این مباحث را ندارند و با این موضوع به‌مثابه یک‌موضوع جدی برخورد نمی‌کنند. به اعتقاد آنها به‌نظر می‌رسد نوعی محدودیت در طرح این موضوعات در معلمان احساس می‌شود. در حالی‌که خود دانش‌آموزان احساس نیاز می‌کنند که این موضوعات به‌طور بازتر و جدی‌تر طرح شود.

«مربیهای خود ما به‌صورت مستقیم تا حالا وقت نداشتن. شاید هم اگه وقت گذاشتن مثلاً یک‌صحبت ده دقیقه‌ای بوده بین درس و معلم مربوطه‌اش هم معلم درس زیست ۱ بوده، اونم سال اول دبیرستان. مثلاً داشته راجع به این مسائل صحبت می‌کرده بعد به شوخی، مشکلش هم همین به شوخیه هست. داستان خیلی باید به‌صورت جدی مطرح بشه و حالا نمی‌دونم مدرسه، دولت یا جایی محدودش کرده، نمی‌دونم به هر دلیلی که هست ....خیلی خوشایند نمی‌دونن که راجع به این مسائل صحبت کنن. به نظرم واقعاً هم اشکالی نداره. بهتره که صحبت بشه که تأثیر مثبت داشته باشه» **(پسر ۱۶ ساله از مدرسه غیر انتفاعی منطقه ۱).**

به نظر می‌رسد معلمان محدودیتهایی برای طرح این موضوعات دارند یا مهارت و اطلاعات کافی در این زمینه ندارند. از نگاه نوجوانان، اگر با موضوعات جنسی مثل مسائل علمی دیگر به‌صورت جدی برخورد شود، نوجوانان با هیجان کمتری با آن برخورد می‌کنند و برای آنها این میزان کنجکاوی ایجاد نمی‌شود.

«یا توی خانواده مطرح می‌شد تا حالا انقدر چیزه عجیبی واسه بچه ها نبود که برای اولین بار ببینن و چیزه بدی بدونن، چون چیزه بدی به نظرم نیست. ... ولی الان جوری که پیش رفته تو محتوای درسی، آنقدر حالا بزرگش کردن یا برعکس خیلی کم می‌گن قضیه رو، مخفوف‌تر... باعث شده پیش ماها یکم بد جلوه کنه» **(پسر ۱۶ ساله، دبیرستان غیر انتفاعی منطقه ۱).**

یکی از نکات مهم در مورد محتوای آموزشی، تأکید بسیار بر آموزشهای واقع‌بینانه بود، یعنی هم بر جنبه‌های مثبت و هم بر جنبه‌های منفی اینترنت و فضای مجازی تأکید کنند. تأکید صرف بر تأثیرات منفی اینترنت موجب بی‌ارزش و بی‌اعتبار کردن آموزشها می‌شود. آنها معتقد بودند که آموزشها غیر از تمرکز کردن بر آسیبهای فضای مجازی، لازم است در مورد پیامدهای روابط دختر و پسر پیش از ازدواج بوده و سایتهای جایگزین ارائه شوند.

بحث و نتیجه‌گیری

این مقاله منتج از یک مطالعه گسترده‌تر است که با هدف واکاوی نقش رویارویی با محتوای خارج از عرف جنسی در شکل‌گیری هنجار، نگرش و رفتارهای جنسی نوجوانان در سال ۱۳۹۵ انجام شده است. این مطالعه طیفی وسیع از راهبردها را شامل می‌شود که دانش‌آموزان برای پیشگیری از آسیبهای مربوط به رویارویی با این محتواها پیشنهاد کردند که در سطوح مختلف فردی، خانودگی، آموزشی- ساختاری و اجتماعی قرار داشتند (خلج‌آبادی‌فراهانی، ۱۳۹۷)، ولی این مقاله به‌طور خاص متمرکز بر راهبردهای مبتنی بر مدارس است که از نگاه دانش‌آموزان حائز اهمیت بود.

آموزشهای جامع و مستمر در مورد فضای مجازی و اینترنت و همچنین روابط با جنس مخالف و ازدواج در مدارس یک راهبرد مهم بود. نقش مدارس در ارتقای سواد رسانه‌ای در مطالعات پیشین نیز تأکید شده است (دهقان‌شاد و محمودی‌کوکنده، ۱۳۹۱؛ صلواتیان و همکاران، ۱۳۹۵). تأثیر آموزش درحیطه شناختی در مورد رسانه و پورنوگرافی، سازگار با مدل نظری تأثیرپذیری افتراقی رسانه (DSMM) است، به‌طوری‌که محیط اجتماعی مدرسه با ارائه آموزشهای اثربخش می‌تواند محیطی بالقوه توانمندساز باشد و در حوزه‌های شناختی و همچنین عاطفی و هیجـانی بر نـوجوانان آثار مثبت بگذارد و آنها را در برابر آسیبهای فضای مجازی و اینترنت حفاظت کند (والکنبرگ و پیتر، ۲۰۱۳). تئوریهای دیگری مانند تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده بر نقش آگاهی و تغییر نگرش در رفتارهای سالم تأکید کرده‌اند (آیزن[1]، ۱۹۸۵).

نوجوانان نیازمند دریافت آموزش جامع و مستمر به روش جذاب با مثالهای واقعی از سنین کم بودند و از نگاه آنها مدارس می‌تواند محلی مناسب برای انتقال دادن دانش در این حوزه باشد. این یافته و تأکید دانش‌آموزان بر آموزش بر اساس تجربیات واقعی دانش‌آموزان از مصرف محتوای نامتعارف جنسی در اینترنت و پیامدهای آن نیز سازگار با شاخص بازاندیشی مؤثر تجربه زیسته‌ای است که براساس آن نوجوانان می‌توانند بر تجربیات زیسته یکدیگر نگاه انتقادی داشته باشند و موجب بازاندیشی در مورد شناخت و نگرش خود شوند. این امر، موجب ترکیب تجربه رسانه‌ای با دانش نظری می‌شود (اجاق، ۱۳۹۷). آموزشهای مبتنی بر بحث و گفت‌وگوی مشارکتی، با روشهای جذاب، البته نه صرفاً محتوای نوشتاری بر اثربخشی هیجانی، عاطفی و شناختی نوجوانان اهمیت دارد زیرا سازگار با مبانی نظری تأثیرپذیری افتراقی رسانه است (والکنبرگ و پیتر، ۲۰۱۳). بر نقش آموزش مشارکتی در مطالعات پیشین در حوزهٔ سواد رسانه نیز تأکید شده است (اجاق ،۱۳۹۷. در زمینه آموزش معلمان و مربیان پرورشی و تقویت مهارتهای آموزشی مرتبط با رویارویی نوجوانان با محتوای نامتعارف جنسی در شبکه‌های اجتماعی ممکن است چالشهایی وجود داشته باشد که لازم است برای آن برنامه‌ریزی شود. در واقع با آموزش معلمان و کارکنان آموزشی در نظام تعلیم و تربیت کشور، شکاف دانشی در سواد رسانه‌ای میان نوجوانان

1. Ajzen

و بزرگسالان در مدارس کاهش می‌یابد و موجب اثربخشی بیشتر آموزشها می‌شود (امیری و همکاران، ۱۳۹۸). دسترسی، استفاده، ارزیابی و تولید از راهکارهای افزایش سواد رسانه‌ای در آموزش و پرورش نشان داده شده است (شریفی و کرمی نامیوندی، ۱۳۹۷).

علاوه بر آموزش، دسترسی به مشاوره‌های قابل اعتماد و کارآمد در مدارس و بازنگری محتوای آموزشی موجود، از مهم‌ترین راهکارهای پیشنهادی نوجوانان بود که در مدارس می‌تواند عملیاتی شود و موجب پیشگیری از آسیبهای ناشی از رویارویی با پورنوگرافی در اینترنت و فضای مجازی بشود. این در حالی است که به اعتقاد آنها، هیچ مشاوره قابل اعتمادی در مدارس وجود ندارد. نقش محیط و آموزشهایی که فرد از محیط پیرامونی دریافت می‌کند و حمایتهایی که در محیط از مشاوران مناسب دریافت می‌کند، در رفتار سالم نوجوانان مؤثر و منطبق بر تئوریهای روانی‌اجتماعی[1] رفتار است، زیرا بسیاری از مداخلات درمانی جاری در مورد اختلالات مربوط به استفاده از اینترنت از نوع مداخلات روانی‌اجتماعی است (لی[2] و همکاران، ۲۰۱۹).

در مجموع مطالعات اندکی در سطح بین‌المللی به بررسی تأثیر مداخلات آموزشی در کاهش آسیبهای مربوط به اینترنت و رویارویی با پورنوگرافی در رفتارهای پرخطر جنسی در نوجوانان پرداخته‌اند. مطالعه‌ای مروری به ارزیابی مداخلات آموزشی مختلف در مدارس برای حفاظت از آسیبهای فضای مجازی و اینترنت در میان کودکان و نوجوانان در سال ۲۰۱۰، نشان داده که آموزش موجب افزایش آگاهی نوجوانان از خطرات مربوط به فضای مجازی شده است، اما تأثیری چشمگیر در کاهش رفتارهای پرخطر در فضای مجازی نداشته است (چیبنال[3] و همکاران، ۲۰۰۶؛ کرومبی و ترینر[4]، ۲۰۰۳؛ میشنا[5] و همکاران، ۲۰۱۱؛ سالواتوره[6]، ۲۰۰۶). شواهد تحقیقی نشان داده که مداخلات آموزشی سواد پورنوگرافی در بهبود دانش، نگرش و کاهش قصد رفتاری افراد در رابطه با پورنوگرافی مؤثر بوده است. پژوهشگران هیچ‌گونه اثرات نامطلوب برنامه مداخله‌ای سواد پورنوگرافی را مشاهده نکرده‌اند، از جمله نگرانی در مورد اینکه ممکن است این مداخلات تماشای پورنوگرافی شرکت‌کنندگان را افزایش دهد که این‌گونه نبوده است. مطالعه طولی که بتواند تغییر در رفتار جنسی نوجوانان را ارزیابی کند، انجام نشده است، اما براهمیت سواد رسانه‌ای در کاهش آسیبهای ناشی از استفاده از پورنوگرافی در میان نوجوانان تأکید شده است، به‌طوری‌که نوجوانان توانایی نقد محتوای نامتعارف جنسی در اینترنت را داشته باشند و بتوانند رفتارهای خود را در اینترنت و استفاده از این محتوا و پیامدهای آن نقد کنند (راثمن[7] و همکاران، ۲۰۲۰).

1. Psychosocial theories
2. Lee
3. Chibnall
4. Crombie & Trinneer
5. Mishna
6. Salvatore
7. Rothman

شایان ذکر است که به سبب ارتباط راحت‌تر نوجوانان با معلمان در مقایسه با والدین در مورد موضوعات حساس جنسی، معلمان و مشاوران مدارس در صورت داشتن دانش و مهارتهای لازم برای انتقال دادن ارزشها و اطلاعات مورد نیاز نوجوانان، می‌توانند نقشی بسیار مهم در این مورد داشته باشند، اما به‌دلیل حساس بودن مدارس به واکنشهای والدین و مقاومت برخی از آنان به انتقال مفاهیم حساس به نوجوانان، بهتر است هر نوع برنامه‌ریزی در این زمینه با هماهنگی و رضایت و آموزش والدین و اولیای مدارس صورت گیرد.

واقع‌بینانه و متعادل بودن اطلاعات از دیگر موضوعات مهمی بود که دانش‌آموزان بر آن تأکید کرده‌اند. آموزشهایی که موجب تفکر و اندیشه در دانش‌آموزان شوند و قطعی نباشد، بلکه ماهیت کندوکاوی داشته باشد و نوعی آموزش بازاندیشانه با راهنمایی معلم باشد، اثربخشی بیشتری خواهد داشت (لیپمن[1]، ۲۰۰۳). نکته قابل توجه تأکید بر استمرار آموزشها و شروع آنها از سن مناسب، حتی از دوران دبستان یعنی پیش از رویارویی نوجوانان با این محتوا در اینترنت و فضای مجازی است و تخصصی‌تر شدن آموزشها با افزایش سن آنهاست.

آموزشها لازم است دوستانه باشند و همه جنبه‌های اجتماعی، روانی، عاطفی و اجتماعی را در برگیرند تا بهتر پذیرفته شوند. همچنین از تمرکز آموزشها بر والدین باید خودداری شود. والدین، نوجوان و اولیای مدارس و معلمان با هم آموزش ببینند. مدارس نیز می‌توانند از فضای مجازی و اینترنت برای آموزش نوجوانان و کودکان استفاده کنند. لازم است سرمایه‌گذاری و تمرکز بیشتری بر آموزشهای مبتنی بر فضای مجازی از سوی سیاستگذاران حوزه جوانان صورت گیرد.

از ویژگیهای این پژوهش این بود که به طیفی متنوع از نوجوانان، صدایی برای شنیده شدن داد تا دیدگاه خود را در مورد نقش مدرسه در کاهش آسیبهای مرتبط با رویارویی نوجوانان با محتوای نامتعارف جنسی در اینترنت و فضای مجازی بیان کنند. مسلماً برنامه‌ها و مداخلاتی که بر اساس نیازهای نوجوانان و پیشنهادهای آنها باشد، خریدار بیشتری خواهد داشت و شانس موفقیت آن افزونتر خواهد بود. هرچند محدودیتهایی نیز در این مطالعه وجود داشت. از آنجائی که این مطالعه فقط دیدگاه نوجوانان شهر تهران را واکاوی کرده، ممکن است دیدگاههای نوجوانان سایر مناطق کشور را منعکس نکرده باشد. همچنین دیدگاه والدین، اولیای مدارس و مسئولان آموزش و پرورش و سیاستگذاران فضای مجازی منعکس نشده است. از این رو برای معرفی مداخلات آموزشی پیشنهاد می‌شود پژوهشهای کیفی مشابه در میان مسئولان آموزش و پرورش، والدین، معلمان، مشاوران و سایر گروهها انجام شود. همچنین گردآوری اطلاعات این مطالعه در سال ۱۳۹۵ انجام شده که با توجه به سرعت تغییرات اجتماعی به ویژه تغییرات نسل جوان، ممکن است مسائل و راهکارها تغییراتی کرده باشد که لازم است در تفسیر نتایج در نظر گرفته شود.

1. Lipman

جمع‌بندی

این نتایج اهمیت بازنگری آموزش و پرورش در آموزشهای جاری را با توجه به نیازهای در حال تغییر نوجوانان و خانواده‌ها در عصر دیجیتال و فناوری نشان می‌دهد. بازنگری در کیفیت آموزشهای پیشین، محتوای آموزشی و روشهای آموزشی نوآورانه، انتقادی و متناسب با نیازهای نوجوانان در مورد مسائل مربوط به رسانه، پورنوگرافی و اینترنت و همچنین رفتارهای جنسی ضروری است. پیشنهاد می‌شود مسئولان و سیاستگذاران آموزشی و تربیتی که با نوجوانان و جوانان سروکار دارند، به این نیاز جدید، پاسخ مناسب و مبنی بر شواهد و سازگار با فرهنگ بدهند تا نسلی سالم و مولد داشته باشیم.

تشکر و قدردانی

این طرح در مؤسسه تحقیقات جمعیت کشور
و با حمایت مالی مرکز مطالعات راهبردی وزارت ورزش و جوانان انجام شده است.
نویسنده طرح لازم می‌داند از آقای دکتر مسلم پرتو،
عضو محترم هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش
و حمایت سازمانی مؤسسه تحقیقات جمعیت کشور
در اجرای این طرح،
تشکر و قدردانی به‌عمل آورد.

منابع

REFERENCES

اجاق، سیده زهرا. (۱۳۹۷). آموزش سواد رسانه‌ای به کودکان: معرفی شاخصهای محتوای آموزش سواد رسانه‌ای در دبستان. *فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۱۴ (۵۳)، ۲۲۱-۲۴۷.

امیری، جهاندار؛ زابلی‌زاده، اردشیر و کرمی‌نومیوندی، سجاد. (۱۳۹۸). راهکارهای افزایش سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی معلمان. *مطالعات رسانه‌ای*، ۱۴ (۴۶)، ۷-۲۱.

خلج‌آبادی‌فراهانی، فریده. (۱۳۹۷). *دیدگاه و تجربیات دختران و پسران ۱۵-۱۸ ساله از نقش اینترنت و فضای مجازی در شکل‌گیری هنجار، نگرش و رفتارهای جنسی در شهر تهران*. مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور.

خلج‌آبادی‌فراهانی، فریده و زاده‌محمدی، علی. (۱۳۹۸). مواجهه با پورنوگرافی در اینترنت و تأثیرات روان‌شناختی بر نوجوانان در شهر تهران، یک مطالعه کیفی. رسانه و فرهنگ، *پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*، ۹ (۲)، ۵۵-۹۰.

دهقان‌شاد، حوریه و محمودی‌کوکنده، سید محمد. (۱۳۹۱). بررسی ضرورت آموزش سواد رسانه‌ای کودکان و نوجوانان از نگاه متخصصان آموزش و پرورش شهر تهران. *مطالعات رسانه‌ای*، ۷ (۱۶)، ۶۹-۸۲.

شریفی، سید مهدی و کرمی نامیوندی، سجاد. (۱۳۹۷). بررسی ابعاد آموزش سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی کشور. *دو فصلنامه علمی- پژوهشی دین و ارتباطات*، ۲۵ (۲)، ۱۱۱-۱۴۰.

صلواتیان، سیاوش؛ حسینی، سید بشیر و معتضدی، سینا. (۱۳۹۵). طراحی الگوی آموزش سواد رسانه‌ای به نوجوانان. *دوفصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی آموزشی*، ۶ (۱۰)، ۴۹-۷۴.

Ahmadabadi, Z., Panaghi, L., Madanipour, A., Sedaghat, A., Tira, M., Kamrava, S., & G., M. (2105). Cultural scripts, reasons for having sex and regret: A study of male and female university students. *Sexuality & Culture*, 19, 561-573.

Ajzen, I. (1985). From intentions to actions: A theory of planned behavior. In J. Kuhl, & J. Beckmann (Eds.), Action *control*: *From cognition to behavior* (pp. 11-39). Heidelberg, Germany: Springer.

Chibnall, S., Wallace, M., Leicht, C., & Lunghofer, L. (2006). *I-safe evaluation*. *Final Report*. Retrieved from https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/213715.pdf

Crombie, G., & Trinneer, A. (2003). *Children and Internet safety*: *An evaluation of the Missing Program*. A report to the Research and Evaluation Section of the National Crime Prevention Centre of Justice Canada. University of Ottawa.

Hedayati-Moghaddam, M. R., Eftekharzadeh Mashhadi, I., Fathimoghadam, F., & Pourafzali, S. J. (2015). Sexual and reproductive behaviors among undergraduate university students in Mashahd, a City in Northeast of Iran. *Journal of Reproduction and Infertility*, 16(1), 43-48.

Huston, A. C., Wartella, E., & Donnerstein, E. (1998). *Measuring the effects of sexual content in the media*: *A report to the Kaiser Family Foundation*. Retrieved from www.kff.org/entmedia/loader.cfm?url=/commonspot/

Khalajabadi Farahani, F. (2008). *Norms*, *attitude and sexual conduct among female college* students *in Tehran*: *Implications for reproductive health policy and research*. (PhD Thesis), London School of Hygiene and Tropical Medicine. Retrieved from https://researchonline.lshtm.ac.uk/id/eprint/682381/

_____ . (2020). Adolescents and young people's sexual and reproductive health in Iran: A conceptual review. *Journal of Sex* R*esearch*, 57(6), 743-780.

Khalajabadi Farahani, F., Akhondi, M. M., Shirzad, M., & Azin, A. (2018). HIV/StI risk-taking sexual behaviours and risk perception among male university students in Tehran: Implications for HIV prevention among youth. *Journal of Biosocial Science*, 50(1), 86-101.

Lee, S. Y., Kim, M. S. & Lee, H. K. (2019). Prevention strategies and iInterventions for Internet use disorders due to addictive behaviors based on an integrative conceptual model. *Current Addiction Reports*, 6, 303-312.

Lipman, M. (2003). *Thinking in education*. Montclair State University, New Jersey: Cambridge University Press.

Mishna, F., Cook, C., Saini, M., Wu, M. J., & MacFadden, R. (2011. Interventions to prevent and reduce cyber abuse of youth. *Research on Social Work Practice*, 21(1), 5-14.

Owens, E. W., Behun, R. J., Manning, J. C., & Reid, R. C. (2012). The impact of internet pornography on adolescents: A review of the research. *Sexual Addiction & Compulsivity*: *The Journal of Treatment & Prevention*, 19(1-2), 99-122.

Peter J., & Valkenburg, P. M. (2016). Adolescents and pornography: A review of 20 years of research. *The Journal of Sex Research*, 53(4-5), 509-531.

Rothman, E. F., Daley, N., & Alder, J. (2020). A Pornography Literacy Program for Adolescents. *American Journal of Public Health*, 110(2), 154-156.

Salvatore, A. (2006). *An anti-bullying strategy*: *Action research in a* 5/6 *intermediate school*. Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences, 67(3-A), 891.

Vakilian, K., Mousavi, S. A., & Keramat, A. (2014). *Estimation of sexual behavior in the* 18-*to*-24-*years-old Iranian youth based on a crosswise model study*. *BMC Research Notes*, 7, Article 28.

Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2013). The differential susceptibility to media effects model. *Journal of Communication*, 63(2), 221-243.

Quarterly Journal of
Education

School-Based Ways of Damage Prevention among Adolescents Confronting Pornography on the Web, as Prescribed by a Group of High School Students

F. Khalajaabaadi Faraahaani, Ph.D.[1]

Given the widespread use of the internet among the youth, adolescents in particular have the potential of being harmed by the sexual content that they come across. Although both parents and school administrators are concerned about the possible damages suffered by students when confronting pornography on the web, no practically serious intervention is undertaken to prevent such harms. To define such strategies, the views of 54 adolescents of 15-18 years old were sought through extensive interviews on the subject. The responses are categorized in three levels: 1. Introduction of comprehensive courses on relationships, marriage, and the internet; 2. providing reliable counselling services at schools; 3. reevaluation of the current educational content on the topic. Such interventions, along other strategies at the personal, family, and social levels, could be of use to policymakers and curriculum developers in order to help the students with the challenges they face in this area.

Keywords: **intervention strategies, cyberspace, adolescents, pornography, internet**

Date Received: Nov. 8, 2021 **Date Accepted:** May 31, 2022

1. Associate Professor, Family Research Institute, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.
E-mail: f_khalajabadi@sbu.ac.ir